

ФІЛОСОФСЬКІ НАУКИ

УДК 340.12:94 «20/21»

DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2025.62.1>

ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВА ДУМКА У ЛЬВІВСЬКОМУ УНІВЕРСИТЕТІ: ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ

Марія Альчук

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
філософський факультет, кафедра теорії та історії культури
вул. Університетська, 1, 79000, м. Львів, Україна
<https://orcid.org/0000-0002-3310-4039>*

Початок ХХІ століття значно відрізняється від попередніх століть у соціально-культурній, політичній, гуманітарній площинах, але для розуміння складності нинішніх дискусій набувають особливої вагомості думки, які були висловлені у минулому та в інших контекстах. До них, зокрема, належить філософське вчення про автономність права та філософське осмислення сутності права – вагомим завданням для українських філософів права. Філософсько-правова концепція Богдана Кістяківського викликає інтерес не лише в історичному значенні, а й у становленні сучасної української філософії права. Філософія права сприяє становленню української правосвідомості та правової культури, що потребує певного рівня філософської освіти і навичок філософської та правової рефлексії.

Для України сьогодні потрібно посилити роль правових важелів, зокрема створити потужний та авторитетний суд європейського зразка. Проведена приватизація, як би ми до неї не ставилися, вимагає юридичного уточнення і законного легітимного закріплення прав власності. Це необхідно для того, щоб наша держава не перетворилася на країну перманентного перерозподілу власності внаслідок чергової зміни влади.

Право є об'єктивною умовою та гарантією існування громадянського суспільства. Завдяки праву громадянське суспільство несе відповідальність за все суспільство загалом. Важливим у цьому контексті є створення інститутів громадянського суспільства, відкритість політики, формування правосвідомості та правової культури політиків і всіх громадян. Особлива роль належить і теоретичним дослідженням, адже за допомогою дискурсу формується наукова концепція прав людини, яка визнається як гуманітарна.

Ключові слова: українська філософія права, антропологія права, методологія права, правова культура, гідність і права людини, правова держава.

Постановка проблеми. У 2011 році відсвяткували 350-ліття Львівського національного університету імені Івана Франка. До цієї вагової події видана «Енциклопедія Університету» у двох томах. Академік Іван Вакарчук, ректор університету, у вступному слові зауважив значимість такого видання, в якому висвітлюється історія становлення факультетів, наукових шкіл, інтелектуальних досягнень. Він наголосив, що «з високою академічною гідністю і відповідальністю викладачі та професори нашого Університету здійснювали свою суспільну місію» [5, с. 11]. Протягом століть науковці та працівники університету творили освітню і культурну спадщину України, Австрії, Польщі.

Виклад основного матеріалу. Філософсько-правові навчальні курси у Львівському університеті 1918–1939 рр. 11 червня 1918 р. імператор призначив приват-доцента др. Антонія Перетятковича (Antoni Peretiatkowicz) (1884–1956) надзвичайним професором філософії права та методології правових наук у Львівському університеті. Він мав читати

курси «Енциклопедія правових та політичних наук» та «Соціальна філософія Ж. Руссо», але через відтермінування початку занять і внаслідок польсько-української війни переїхав до Любліна. Пізніше поїхав до Познані, де організовував відкриття юридичного факультету. У листі до декана юридичного факультету Львівського університету він відмовився від львівської кафедри (26 вересня 1919 року). Заняття з філософії права проводив Юліан Новотний (Julian Nowotny) із 1917 року, але офіційно за ним цей предмет закріпили лише в 1919 р. Він читав курс аж до початку Другої світової війни (1939 р.). Курс «Теорія права» було передано читати проф. Камілу Стефко, який керував кафедрою теорії права на юридичному факультеті Львівського університету протягом усього міжвоєнного періоду.

У листопаді 1919 р. Львівському університету надано ім'я польського короля Яна Казимира (Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie), діяльність якого була підпорядкована уряду Другої Речі Посполитої. До його складу входили чотири факультети: юридичний, філософський, медичний, теологічний. У жовтні 1924 р. філософський факультет розділили на гуманітарний і математично-природничий.

Наукові праці з філософії та теорії права написав др. Євгеніуш Баутро (Eugeniusz Bautro, 1891–1962), асистент кафедри проф. Ю. Макаревіч (з 1937 р.). Це такі роботи: *Studia i krytyki z dziedziny teorii i filozofii prawa* (К., 1924); *Z rozważan nad idea i struktura normy prawnej* (Л., 1932); *Idea lingwistyki i sematyki prawniczej* (Л., 1935); *Wstęp do dziejów filozofii prawa i państwa. Proba historiozofii i typologii myślenia prawno-filozoficznego* (Л., 1936) [11]. Ці праці не лише писались, а й викладались польською мовою.

Львівський державний університет імені Івана Франка (1939–1991). Західно-українські землі у 1939 р. були приєднані (радянізовані) до УРСР. Львівський університет у грудні 1939 році перейменований у Львівський державний університет, а в січні присвоєно ім'я Івана Франка. Філософський факультет закрито, створено загальну кафедру філософії, якою завідував А. Брагінець (1946–1963 рр.). У працях А. Брагінца «Нариси історії філософії», «Філософські і суспільно-політичні погляди Івана Франка», у монографіях А. Пашука «Соціологічні і суспільно-політичні погляди С. А. Подолинського» (1965), «Іван Вишенський – мислитель і борець» досліджувались проблеми і взаємозв'язок історії філософії та української філософії. Зокрема, очолювали кафедру та читали лекції професори Борис Кубланов, Тамара Старченко, Андрій Пашук.

Потрібно зазначити, що у цей період, радянський, навчальна дисципліна «філософія права» не викладалась у Львівському університеті.

Львівський національний університет імені Івана Франка (на зламі тисячоліть). У 90-х роках ХХ ст. відбуваються демократичні зрушення в Україні й університеті: студентські демонстрації у багатьох містах – у Києві, Львові, голодування на Майдані Незалежності, підняття синьо-жовтого прапора сприяли не лише демократизації суспільства, а й проголошенню незалежності. В університеті ухвалено новий Статут, обрано ректора на Конференції трудового колективу. Іван Вакарчук – перший демократично обраний ректор, який виголосив присягу і дав клятву на Біблії (1990 р.). У 1999 році університету надано статус національного. Головні принципи університетської діяльності – національний дух освіти, автономія, академічні свободи, гідність людини, висока професійність, відповідальність, студентське самоврядування.

Філософський факультет відновлено у 1992 році, до нього ввійшли кафедри філософії, психології, політології, теорії та історії культури. Крім того, створені й нові кафедри – історія філософії, теорія та історія політичної науки. Професор Андрій Пашук очолював відновлений факультет (1992–1995 рр.) Наукові дослідження історії української філософії професором А. Пашуком припали на період «хрущовської відлиги» та появи феномена

«шістдесятництва» – своєрідного інтелектуального середовища (60–80 рр.). У той період існували дві філософії – офіційна філософія партійної номенклатури та філософія шістдесятників: В. Шинкарук, М. Попович, С. Кримський, В. Лісовий, В. Табачковський відновлювали професійну філософію і заснували Київську філософсько-антропологічну школу. До них також належить Андрій Пашук, який досліджував українську духовну культуру і філософію XVI–XIX ст., зокрема філософські погляди Івана Вишенського, Григорія Сковороди, Тараса Шевченка, Івана Франка, Сергія Подолинського.

Професору Андрію Пашуку випала історична місія відновлювати діяльність філософського факультету. Він був обраний деканом, з його ініціативи у 1995 році створено кафедру історії філософії, яку він очолив. Андрій Іванович читав лекційні курси з історії філософії для студентів історичного, іноземних мов та історію середньовічної філософії для студентів філософського факультетів. Проводив наукові семінари для аспірантів. Його лекції з великим інтересом і шануванням слухали студенти, аспіранти, пошукувачі.

Професор Володимир Мельник обраний деканом і керував діяльністю факультету з 1995 по 2014 рр. Для університету і філософського факультету знаковою подією є обрання професора Володимира Петровича Мельника ректором Львівського національного університету імені Івана Франка у 2014 році. Він – дійсний член НТШ та є лідером, який характеризується наполегливістю, ініціативністю, що втілює прогресивні методи та ідеї в становлення і розвиток нашого університету, поєднуючи українські наукові традиції з європейськими інноваційними досягненнями. Професор Наталя Жигайло, яка проводить цикл конференцій («Ректорський проект» з 2015 р.) «Філософсько-психологічні аспекти духовності» зазначила, що ректор «творює Університет відкритим, мобільним, креативним, інноваційним, конкурентоздатним» [6, с. 65]. Він – заслужений професор університету (2011), у 2024 році отримав звання академіка.

На кафедрі філософії почала викладатися філософія права як навчальна дисципліна українською мовою після 1995 року. Доцент Марія Альчук розробила спецкурс «Філософія права Г. Гегеля» (1996–2000 рр.), який читала для студентів (спеціалістів) п'ятого курсу філософського та юридичного факультетів. Виступила з публічною (відкритою) лекцією «Значимість філософії права Г. Гегеля у політико-правовому державотворенні України» для студентів юридичного факультету [4]. На лекції були присутні декан філософського факультету, професор В. Мельник, колеги з кафедри філософії, а також професори юридичного факультету В. Кульчицький, Б. Тищик, П. Рабінович. На кафедрі філософії відбулося обговорення актуальних проблем, які були виокремлені в лекції. Виступили колеги кафедри філософії, професори кафедри теорії та історії держави і права, які зазначили фаховість проведення лекції, висвітлення актуальності проблем формування правової держави України та необхідності цього лекційного курсу для студентів юридичного і філософського факультетів.

Професор Марія Братасюк працює на кафедрі філософії (з 2014 року по сьогодні) та читає курс філософії і спецкурс «Філософсько-правові проблеми сучасності». Дослідниця зосереджує увагу на розкритті верховенства права, відмінного від верховенства закону, застосовуючи природно-правову методологію. У навчальному посібнику розкрила теорію права з позицій природно-правового та антропоцентричного підходів [8].

У 2011 році М. Альчук захистила докторську дисертацію на тему «Філософія Богдана Кістяківського в українському філософсько-правовому дискурсі кінця XIX – початку XX ст.» [1]. З 2012 року – професор кафедри теорії та історії культури. Отримала грант для наукового дослідження в Гумбольдському університеті (Німеччина) за програмою Еразмус Мундус Консорціуму Європейських Університетів (2012–2013 рр.). Досліджувала наукові

напрацювання Богдана Кістяківського з філософії та соціології права, зокрема монографію «Суспільство та індивід» німецькою мовою. Організатор проекту здійснила і наукову редакцію перекладу з німецької мови спільно з колегами з факультету іноземних мов дисертації Богдана Кістяківського «Суспільство та індивід» (Львів, 2012).

У 2014 році здобула вчене звання професора. Розробила та читає лекційні курси і проводить семінарські заняття з «Філософії права» з 1997 р. Є автором більше, ніж 160 наукових публікацій, співавторкою декількох монографій. У монографії «Філософія права Богдана Кістяківського» (Львів, 2010) науковиця розкрила вагомість і актуальність філософсько-правового вчення українського правознавця, головні періоди його життя та діяльності. Богдан Кістяківський є засновником української філософії права, який зазначав особливі синтетичні форми пізнання, що виробляють цілісне знання про суть права.

Філософ права підкреслював, що надійний правопорядок буде лише тоді, коли право матиме авторитетну силу і незалежність від будь-яких партій. Право за своєю суттю незалежне від панівних сил і в уряді, і в державі, і це іманентно належить самому праву [7]. Право народних представників зобов'язує громадян диференціювати професійну діяльність від громадської. Зокрема, юристам надано право участі у політичному і громадському житті держави. Отже, у своїй професійній діяльності юристи мають строго дотримуватися безсторонності й обстоювати нейтралітет права стосовно всіх політичних партій [8].

У 2016 році у Львівському університеті святкували 335-річчя створення юридичного факультету. Видано колективну монографію, в передмові до якої, зокрема, про юридичний факультет зазначено, що в королівському привілеї – факультети, а в їхньому числі – факультет «обох прав», на якому готували фахівців із канонічного і римського права. Також висвітлюються особливості розвитку юридичного факультету, історія та організація кафедр, здобутки наукових шкіл і роль особистостей у науково-педагогічній діяльності [10]. На факультеті відкрито нову кафедру теорії та філософії права у 2008 році.

У 2002 році заснована громадська організація «Всеукраїнська Асоціація філософії права і соціальної філософії». Метою діяльності асоціації є формування засад правничих і соціальних наук, які ґрунтуються на ідеях верховенства права, демократії та прав людини. Українська асоціація увійшла на правах національної секції до Міжнародної Асоціації філософії права та соціальної філософії (IVR). Із 2003 року видається міжнародний теоретичний журнал «Проблеми філософії права». На сторінках часопису відбувається дискусія між філософами і правниками щодо співвідношення філософії права та загальної теорії держави і права, філософсько-правової методології, дуалізму природного та позитивного права, протиставлення права і закону. З 2005 року у Львові відбувається щорічний всеукраїнський круглий стіл «Антропологія права: філософський та юридичний виміри (стан, проблеми, перспективи)» [3]. З 2015 року відбуваються міжнародні круглі столи.

Висновки. Викладання філософії здійснюється у Львівському університеті з давніх часів (1661 р.). Також читалися курси з історії філософії, логіки, психології. У спільній статті науковці, професори В. Мельник, А. Синиця проаналізували історико-філософські здобутки, яких досягли університетські філософи в минулому, звернули увагу на події, що передували виникненню кафедри історії філософії та факультету в 90-х роках ХХ ст. Досліджено архівні документи та розкрито вагомі досягнення вчених за 25 років відновлення кафедри. Важливо також дослідити історію становлення філософського факультету і кафедр, які входять до його складу. Потрібно переосмислити роль і місце не лише історії української філософії як самобутнього інтелектуального феномена, а й особисті досягнення науковців, викладачів кафедр та їхню роль у вихованні студентської молоді. Завдяки таким дослідженням зміст філософських, культурологічних, політологічних, психологіч-

них лекційних курсів, навчальних посібників, підручників, наукових монографій набуває нових смислів – вони стають актуальними і затребуваними відповідно до теоретико-методологічних вимог сучасної науки. Потрібно не лише погодитись із науковими розвідками професорів В. Мельника, А. Синиці, а й підтримати їх на всіх кафедрах, поставити такі завдання та реалізувати їх.

На моє переконання, потрібно видати окремою монографією історію формування філософського факультету, розкрити значимість філософської освіти та вагомість особистостей у науковому і навчально-педагогічному процесах, адже у 2026 році будемо відзначати 365 років заснування Львівського національного університету імені Івана Франка.

Список використаної літератури

1. Альчук М. П. Філософія права Богдана Кістяківського : монографія. Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2010. 300 с.
2. Альчук М. П. Філософія Богдана Кістяківського в українському філософсько-правовому дискурсі кінця XIX – початку XX ст. : автореф. дис. ... д-ра філос. наук. Львів, 2011. 32 с.
3. Альчук М. Богдан Кістяківський і сучасність: методологія права. *Антропологія права: філософський та юридичний виміри (стан, проблеми, перспективи)* : матеріали Першого всеукраїнського круглого столу (м. Львів, 16–17 вересня 2005 року). Львів : Край, 2006. С. 7–14.
4. Альчук М. Навчально-методичний посібник з навчальної дисципліни «Філософія права» для студентів філософського факультету. Львів : ЛНУ, 2012. 28 с.
5. Encyclopedія. Львівський національний університет імені Івана Франка : в 2 т. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2011. Т. I : А–К. С. 11.
6. Жигайло Н. Цитати. Історія. Вірші. Життєпис і наукова діяльність Наталії Жигайло. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2020. С. 65.
7. Кістяківський Б. О. Право як соціальне явище. *Вибране. Бібліотека часопису «Філософська і соціологічна думка», серія «Українські мислителі»* / пер. з рос. Л. Г. Малишевської; упорядкування, передмова і примітки Л. П. Депенчук. Київ : Абрис, 1996. С. 171–188.
8. Патей-Братасюк М. Антропоцентрична теорія права : навчальний посібник. Київ, 2010. 395 с.
9. Синиця А. Ліпінський (Lipiński) Миколай. *Encyclopedія. Львівський національний університет імені Івана Франка* : в 2 т. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2014. Т. II : Л–Я. С. 45.
10. Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка (1661–2016) : монографія / за заг. ред. професорів В. М. Бурдіна, В. Т. Нора та І. Й. Бойка. Львів : Львів. нац. ун-т ім. І. Франка, 2016. 288 с.
11. Adam Redzik (ed), Academia Militans. Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Wysoki Zamek, Krakow, 2015. S. 468.

PHILOSOPHICAL AND LEGAL THOUGHT AT LVIV UNIVERSITY: HISTORY AND PRESENT DAY

Maria Alchuk

*Ivan Franko National University of Lviv,
Faculty of Philosophy, Department of Theory and History of Culture
Universytetska St., 1, 79000, Lviv, Ukraine*

The beginning of the 21st century differs significantly from previous centuries in social, cultural, political, and humanitarian terms, but in order to understand the complexity of current discussions, opinions expressed in the past and in other contexts are particularly important. These include, in particular, the philosophical doctrine of the autonomy of law and the philosophical understanding of the essence of law – important tasks for Ukrainian philosophers of law. Bohdan Kistyakivsky's philosophical and legal concept is of interest not only in historical terms, but also in the development of contemporary Ukrainian philosophy of law. The philosophy of law contributes to the formation of Ukrainian legal consciousness and legal culture, which requires a certain level of philosophical education and skills of philosophical and legal reflection.

Today, Ukraine needs to strengthen the role of legal levers, in particular, to create a powerful and authoritative court of European standard. Privatization, regardless of how we feel about it, requires legal clarification and the legitimate consolidation of property rights. This is necessary to prevent our state from becoming a country of permanent redistribution of property as a result of another change of power.

The law is an objective condition and guarantee for the existence of civil society. Thanks to the law, civil society is responsible for society as a whole. In this context, it is important to create civil society institutions, ensure political openness, and foster legal awareness and a culture of law among politicians and all citizens. Theoretical research also plays a special role, as discourse helps shape the scientific concept of human rights, which is defined as humanitarian.

Key words: Ukrainian philosophy of law, anthropology of law, methodology of law, legal culture, human dignity and rights, rule of law.

Дата першого надходження рукопису до видання: 22.09.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 23.10.2025

Дата публікації: 23.12.2025